

Kirjastot tulevaisuuksien tekijöinä – kirjasto sosiaalisena tilana, uudet toimintamallit ja talouskriisi puhuttivat IFLA:ssa

Jarmo Saarti

IFLAn jokavuotinen kokous järjestettiin kuluvana vuonna Milanossa, Italiassa. Kokouksen teema katsoi eteenpäin ja korosti kirjastojen merkitystä kulttuuri-perinnön tarjoajana tulevaisuuden rakentamisessa. Jo avajaisissa näkyi selvästi kirjastokäsitteen muuttuminen aikanamme. Kirjastotila käsitetään entistä enemmän sosiaalisena tilana. Monimediaisuus on jokapäiväinen asia ja digitaalisen kulttuurin syntymisen myötä kirjastojen rooli opettajana, opastajana ja sosiaalistajana korostuu.

Kirjastojen lisääntyvät kumppanuudet olivat myös tuntuvasti esillä. Muistiorganisaatioiden – kirjastot, museot ja arkistot – yhteistyö näyttäisi ainakin Italiassa olevan todellisuutta yleisissä kirjastoissa. Vastaavasti liike-elämä on löytämässä kirjastot uudenlaisina kumppaneina. Kirjastojen osaamisen yhdistäminen kaupalliseen osaamiseen

näyttäisi myös tarjoavan uusia mahdollisuuksia joko kaupallistamiseen tai kansalaisten palvelujen kehittämiseen. Talouskriisin vaikutus kirjastoihin on myös selkeästi vaikuttanut kirjastoihin, joten ilmassa oli epävarmuutta ja näkyvät rakenteelliset muutokset olivat useissa keskusteluissa esillä.

Tieteellisten kirjastojen murrosaika

Oman jaostoni, akateemisten ja tutkimuskirjastojen jaosto, kokouksessa taloudelliset ja rakenteelliset asiat nousivat erityisen selvästi esille. Euroopassa on meneillään korkeakoulujen rakenteellinen kehittäminen useassa maassa. Tällä haetaan uutta mallia yliopistojen taloudelle ja toiminnalle.

Käytännössä kysymyksessä näyttää olevan tehokkuuden ja säästöjen hakeminen. Brittein saarella ja USA:ssa on meneillään parikin hanketta, joissa etsitään toimivaa mallia elektronisille kurssikirjoille. Näyttää siltä, että laajojen yliopistoyksiköiden synnyttäminen edellyttää sähköisiä (kurssi)kirjoja, muuten niissä on hankalaa saada aikaan tehokasta toiminnallisuutta.

Useat maat ovat myös edenneet avoimessa julkaisemisessa, erityisesti Pohjoismaissa on syntymässä runsaasti kansallisia ja korkeakoulukohtaisia ratkaisuja tutkimusjulkaisujen vapaaseen jakeeluun. Tähän näyttää liittyvän myös tutkimusdatan jakelu ja säilyttäminen.

Taluskriisi koettelee ja tuo uusia toimintamalleja

Taloudellinen kriisi näyttää kohdelleen erityisen ankarasti yhdysvaltalaisia kirjastoja. Niiden budjeteista on leikattu kolmen vuoden aikana noin 30 – 40 prosenttia, tämä yhdistettynä valuuttakurssin heikkouteen on ajamassa myös pohjois-amerikkalaiset kirjastot rakenteellisiin uudistuksiin. Seurauksena näyttää olevan tiiviimmän verkoston ja yhteistyön syntyminen. Pohjois-Amerikassa on myös ollut keskustelussa tutkimustulosten kaikille avoin julkaiseminen. Erityisesti on esitetty vaatimus kansallisella rahoituksella tehdyn tutkimuksen vapaasti julkaisuudesta, lääketieteessä tämä alkaa jo olla todellisuutta.

Jaostomme järjesti jo perinteeksi muodostuneen hot topics –keskusteluseSSION. Tänä vuonna sen aloitti viisi alustusta akateemisten kirjastojen ajankohtaisista aiheista. Ne olivat tieteellisen viestinnän muutos digitaalisessa toimintaympäristössä, markkinointi ja varainhankinta, kirjastojen tilojen kehittyminen, sosiaalisen webin pal-

veluiden vaikutus kirjastoihin ja niiden palveluihin sekä henkilöstöpolitiikan haasteet.

Keskustelussa nousi esille suuri tarve löytää uusia, taloudellisimpia malleja tutkimusjulkaisujen jakelemiseen. Eräänä mahdollisuutena on tieteellisten kirjastojen palaaminen julkaisemisen aktiiviseksi toimijaksi. Taloudellisen laman aikana varainhankinta muodostuu entistä tärkeämmäksi ja nyt kun Suomessakin olemme menossa kohti yhdysvaltaista varainhankinnan mallia, oli mielenkiintoista kuulla heidän kokemuksiaan.

Kirjastojen on pystyttävä myymään itsensä potentiaalisille lahjoittajille, erityisesti opiskelijat ja heidän perheensä ovat merkittävä kohderyhmä tässä. Varainhankinnan onnistumisen kannalta on keskeistä, että lahjoittajille kerrotaan, mitä lahjoitetulla rahalla saa ja että he saavat jonkinlaisen vastalahjan lahjoituksestaan.

Kirjastojen tilojen muutoksessa keskeisin näkymän on kirjastojen muuttuminen painetun aineiston säilyttäjästä sosiaalisesti ja kasvatukselliseksi toimintaympäristöksi. Samalla kirjastonhoitajien rooli muuttuu entistä enemmän ohjaajan ja opettajan suuntaan. Web 2.0 keskustelussa esille tuli se, että nuoriso ei enää seuraa nettisivujen tiedotusta, vaan pikaviestintä on siirtynyt uusiin sosiaalisiin palveluihin, kuten Twitteriin ja Facebookiin. Kirjastojen tulisikin tarjota ajankohtaisviestintänsä näillä välineillä.

Keskustelussa oli mukana reilu parisataa osallistujaa. Omassa ryhmässäni mietittiin digitaalisten palveluiden ja tietojärjestelmien ulkoistamista, ml. kirjastoluetteloinnin uudenlaista rationalisointia. Erittäin mielenkiintoinen oli yhdysvaltalaisen kirjastonjohtajan havainto siitä, että nuoret opiskelijat eivät enää tuo mukanaan tietokoneita, eivät edes kannettavia tietokoneita (koska ne häviävät liian helposti). Sen sijaan he kommunikoivat kännykällä ja nettipalveluilla ja tekevät niillä jopa luentomuistiinpanot. Seurauksena on se, että vakavampaan opiskelutyöhön tarvitaan kirjastoissa enemmän tietokoneita ja se, että kirjastojen tulee toteuttaa tiedottaminen kännyköiden tukemilla tekniikoilla ja sovelluksilla.

E-kirjat, viihteellistyminen ja tieteen datalähtöisyys haastavat

Kirjastojen tulevaisuudesta digitaalisessa toimintaympäristössä keskusteltiin useassa muussakin sessiossa. Klaus Ceynowa piti todennäköisenä, että toimiva sähköisen kirjan lukulaite yleistyy noin 10 vuoden kuluessa. Tästä on seurauksena se, että kirjastojen strategioiden tulee muuttua täydellisesti: kirjastojen on entistä enemmän integroiduttava käyttäjien tapaan käyttää ja tuottaa informaatiota.

Toinen haaste kirjastoille on se, että suurin osa ihmisistä oppii informaation hakemisen ja käyttämisen tavat viihdeympäristössä. Erityisesti yleisten kirjastojen tulee näyttäytyä entistä enemmän viihtymisen ja pelaamisen ympäristönä perinteisten kirjastotoimintojen ohella.

Tieteellisille kirjastoille uutena haasteena on myös uudentyypisten dokumenttien ja dokumenttien suodattamisen tapojen syntyminen. Professori Dieter Fellner esitti, että datan määrän kasvusta seuraa se, etteivät perinteiset teknikat enää riitä suodattamisessa ja etsimisessä. Lisäksi erityisesti teknisillä tieteenaloilla on tarve

aktiivisiin dokumentteihin ja myös muilla aloilla on tähän liittyviä sovellustarpeita (vrt. nuottien esittäminen musiikissa, rakenteiden esittäminen tutkimuksessa, kuvien esittäminen ja niihin liittyvä tiedonhaku sekä tekstimassojen hahmottaminen visualisoinnin avulla).

Hänen mukaansa haasteena on kuinka luodaan uudenlainen toimintaympäristö, jossa ihmisten osaaminen ja olemassa oleva julkaistu data yhdistetään uudeksi informaatioksi. Kirjastoilla on tähän liittyvää erityisosaamista, jota tulisi hyödyntää kumppanuuksilla eri toimijoiden kanssa. Datakirjastojen ja niihin liittyvien tietojärjestelmien rakentaminen on vasta alussa, hyvä kysymys on esimerkiksi se, kuinka tutkimusdataa indeksoidaan. Näiden tietojärjestelmien kehittämisessä kirjastojen tulisi tarjota aktiivisemmin osaamistaan tiedeyhteisölle.

Future is now: digitaalinen kirjasto on jo olemassa

Googlen kirjasopimukselle oli omistettu oma sessio. Tänä syksynä USA:n oikeusistuin ratkaisee Googlea vastaan nostetun ryhmäkanteen pe-

rusteella, voiko Google jatkaa kirjojen digitointia ja niiden käyttöön saattamista suunnitelmiansa mukaan vai joutuuko se muuttamaan niitä. Sopi- mus koskee tällä hetkellä vain ja ainoastaan käyt- töä Yhdysvalloissa. Mutta Googlella on suunni- telmat levittää käytäntö asteittain muualle maa- ilmaan, jos lanseeraus USA:ssa onnistuu.

Googlella on suunnitelmissa digitoida käytän- nössä kaikki tähän asti julkaistut painetut teokset. Eräänä syynä tähän on se, että noin 75 % painei- tuista kirjoista ei ole saatavissa vapaassa jakelussa tai kaupasta, nämä ovat vain kirjastojen kokoel- missa. Googlen edustaja kertoi, että alustuksissa heitetty 30 miljoonan teoksen digitaalinen koko- elma kuulostaa oikean suuruiselta.

Google on digitoinut kirjoja ensisijaisesti tie- donhakua varten. He ovat halunneet saattaa kir- jojen teksteissä olevat vastaukset myös Googlen haun kohteeksi. Tähän liittyen Google näyttää hakutuloksen yhteydessä leikkien (snippet) di- gitoidusta kirjan tekstistä, josta löytyy vastaus tiedonhakuun.

Nyt oikeuskäsittelyn kohteena olevalla Goog- len sopimuksella on tarkoitus laajentaa tätä tie- donhakua myös kirjojen kokotekstien jakeluun ja jopa tarvepainatukseen. Samalla Google on luomassa kirjojen kopiointioikeuksiin liittyvää tietokantaa, joka heidän mukaansa mahdollis- taa digitoitujen kirjojen jakelun ja siitä saatavi- en tulojen jaon Googlen ja kopiointioikeuksien haltijoiden kesken. Jakosuhte on ajateltu olevan 37/63 (Google ensin mainittuna). Digitoitujen kirjojen kokoelmaan Google on suunnitellut li- sensioitua käyttöä esimerkiksi korkeakouluille ja lisäksi he ovat luvanneet kuhunkin yhdysval- talaiseen korkeakouluun yhden päätteen vapaa- seen selailukäyttöön.

Pienten digitoitihankkeiden aika on ohi

Sekä kustantajat ja erityisesti tieteelliset kirjastot ovat esittäneet huolensa Googlen kirjasopimuk- seen liittyen. Kustantajien mielestä Google on synnyttämässä monopolia. Kirjastot ovat huolis-

saan pitkäaikaissäilytyksestä, oikeudesta vapaa- seen käyttöön ja maksujen aiheuttamasta käyttä- jien jakautumisesta niihin, joilla on varaa hankkia aineistot ja niihin, joilla ei tätä tarvittavaa varal- lisuutta ole. Erityisesti korostui huoli sensuuris- ta ja käyttäjien tietojen keräämisestä.

Taustalla näyttää olevan myös erityisesti suur- ten kokoelmakirjastojen huoli omasta tulevaisuu- destaan. Kävi sopimuksen kanssa miten tahansa, ainakin allekirjoittaneen silmät aukenivat: meil- lä on olemassa tieto- ja viestintätekniiikka, joka mahdollistaa käytännössä kaikkien painettujen kirjojen digitoinnin ja käyttöön saattamisen tie- toverkon kautta.

Kirjastojen kannalta tämä tarkoittaa sitä, että puuhastelun aika on ohi. Digitointi tulee suorit- taa kattavana ja tässä kirjojen on liittoudut- tava kansallisia konsortioita suuremmiksi, jotta ne menestyisivät kilpailussa. Yhteistyötä kustan- tajien ja muiden toimijoiden kanssa tulee myös harkita.

Pinnallinen tiedonhaku ja silmäilevä lukeminen tulevat

Professori David Nicholas korosti omassa esityk- sessään myös sitä, että digitaalinen käyttöympä- ristö on jo olemassa ja se on toisiinsa sulautunei- den palveluiden ja resurssien kokonaisuus. Kir- jastojen haasteena on sulautuminen tähän ym- päristöön. Hän korosti sitä, että merkittävä osa ihmisistä tekee tiedonhakuja hakukoneilla lähes koko ajan. Heidän opiskelijoita koskevissa tut- kimuksissaan on kuitenkin havaittu, että vaikka ihmiset tekevät runsaasti tiedonhakuja, ovat nii- den tulokset heikkoja. Pinnallisuus ja shoppailu eli hyppiminen tuloksesta ja palvelusta toiseen, on yleisin tapa toimia.

Tiedonhakijat eivät myöskään enää juuri lue, he pääasiassa silmäilevät sekä hakutuloksia että itse dokumentteja. Nicholas korosti, että tämä on tietoinen hakustrategian valinta, jolla ihmiset selviävät informaation runsaudesta. Samalla he luopuvat syvällisyydestä ja perehtymisestä, heil- le riittää tietoisuus dokumenttien olemassaolos-

ta. Vastaavasti merkittävä osa käyttäjistä ei tunnu enää löytävän mitään, he vain selailevat viitteitä.

Kirjastojen haasteeksi Nicholas näki sen, ettei nuorisolla ole enää käsitystä kokoelmasta, heille informaatio näyttyy viitelistoina ja hyperlinkkeinä: data tulee ihmisten luo ihmiset, eivätkä ihmiset enää mene sinne missä data on. Kirjastojen tulisikin luoda luotettavuuden brändi, koska Nicholsonin mukaan saavutettavuudella ei ole sinänsä mitään merkitystä, vaan vain sillä, onko informaation käyttämisellä mitään aitoa vaikutusta esimerkiksi oppimiseen tai uuden tiedon tuottamiseen.

Itse ajattelin, McLuhania mukaillen, että väline näyttää oleva todellakin viesti. Onko digitaalisen välineen viesti: tee tiedon hakeminen nopeasti ja pinnallisesti ja unohda se saman tien?

Automatiikka valtaa kirjaston

Osa Varastokirjaston johtokuntaa teki vierailun Brescian yliopiston kirjastoon, joka sijaitsee noin sata kilometriä Milanosta itään. Kirjasto sijaitsee vanhassa luostarissa ja kirjaston kokoelmien laajenemisen ja suojellun rakennuksen vuoksi he ovat ottaneet käyttöön radikaalin uudelleen ajattelun kirjojen varastoinnissa. Heidän kellari-varastonsa on täysin automatisoitu. Siellä robotilustat hakivat laatikoita, joihin kirjat olivat sijoitettu. Teokset tunnistettiin RFID-tarroilla, josta oli seurauksena se, ettei yksikään kirja hävinnyt systeemistä.

Järjestelmän toimittajan mukaan automatisointi kannattaa alkaen 40 000 niteen kokoelmasta. Suurimmat säästöt ovat saavutettavissa tilankäytön optimoinnissa. Mekaniikka pystyy hallitsemaan hyllyt melkein kahdenkymmenen metrin korkeudelle, 15 metriä oli tilansäästön kannalta optimaalinen. Itse varastotilassa olivat vain kirjakorien hyllyt, kirjakorit ja raiteet liikkuville robottialustoille. Tilassa ei tarvita sähkövaloja, ei ihmisiä ja tilaan voidaan järjestää ilmastointi, jopa hapeton tila kirjojen anaerobista sterilointia varten (esimerkiksi hyönteisten hävittämiseksi).

Toimittaja kertoi Brescian asennuksen maksaneen noin 1,5 m€ ja järjestelmän ylläpitokustannukset vuodessa ovat parikymmentätuhatta euroa. Kirjaston henkilökunta esitteli teoksen hakemista varastosta. Kun käyttäjä on löytänyt teoksen kirjaston atk-luettelosta ja pyytää sen varas-

tosta, kesti kirjakorin tulo lainaustiskille pari minuuttia. Vastaavasti teoksen syöttäminen järjestelmään oli automatisoitu pitkälle. Teoksen mitat ja paino luettiin automaattisesti, jonka avulla teokselle etsitään mahdollisimman vähän tilaavaatija sijoitus systeemissä.

Konferenssin suurin anti allekirjoittaneelle oli sen ymmärtäminen, että digitaalinen kirjasto ja käyttöympäristö ovat jo olemassa ja että suurimmalle osalle käyttäjistä se on ja tulee olemaan ensisijainen toimintaympäristö – tänä syksynä yliopistoihin tulee opiskelemaan vuonna 1990 syntynyt ikäluokka. Kirjastojen tulee integroitua entistä enemmän käyttäjien tapaan toimia tässä ympäristössä ja luoda uusia kumppanuuksia selvi-

täkseen kilpailussa käyttäjistä ja heidän ajastaan.

Seuraavat kymmenen vuotta tulevat todennäköisesti merkitsemään hyvin radikaalia muutosta painettujen aineistojen käytössä ja jakelussa ja tämä tulee vaikuttamaan suuresti kirjastoihin. Ja lisäksi oli mukavaa olla muiden suomalaisten osallistujien kanssa heiluttamassa Suomen lippuja, kun IFLA päätti myöntää konferenssin järjestämisen Suomelle vuodeksi 2012. 📖

Tietoa kirjoittajasta:

*Jarmo Saarti, kirjastonjohtaja
Kuopion yliopiston kirjasto
email. jarmo.saarti@uku.fi*